

КОМБІНОВАНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В АВТОРСЬКІЙ ШКОЛІ М.П. ГУЗИКА

У статті розглядається авторська система М.П. Гузика особистісно орієнтованого навчання в загальноосвітній школі за назвою "Комбінована система організації навчально-виховного процесу". Розкрито її цілісність і гнучкість, структурно-змістові, технологічні характеристики, практика оцінювання навчальних досягнень учнів.

70-80 роки ХХ століття виокремились в історії вітчизняної педагогіки особливим підйомом новаторської педагогічної думки. Причиною цього явища стала криза радянської директивної, колективної системи виховання підростаючого покоління, що породжувала велику масу підзалежних людей-гвинтиків заформалізованої командно-адміністративної версії комунізму, нерідко людей з подвійною мораллю і бездуховних та небезпечних для самих себе і суспільства.

У тодішньому Радянському Союзі розгортався громадсько-педагогічний рух за оновлення школи. Він був тим масштабним **середовищем**, в якому зосереджувалися нові ідеї і яке притягувало все прогресивне у радянській педагогіці. З нього почалося зародження нових шкіл, науково-педагогічних колективів, громадських педагогічних спільнот.

У цей цікавий і стрімкий для педагогіки час можна виділити декілька головних напрямів реформування традиційної системи навчання учнів, які започатковувались переважно "знизу", звичайними вчителями, а інколи і директорами шкіл. Найбільш популярними серед них стали ті, що торкалися технологічно-процесуальних змін у системі традиційного навчання. До таких новаторських починань потрібно віднести систему В.Г. Шаталова, за якою були внесені суттєві зміни у технології викладання предметів та їх опрацювання учнями в умовах класно-урочної та домашньої навчальної роботи. Це ж можна сказати про педагогічні винаходи московської вчительки початкових класів С.М. Лисенкової, ленінградського вчителя російської літератури Є.М. Львіна, М.П. Щетиніна – директора школи з села Зибково Кіровоградської області та деяких інших. До цієї категорії потрібно віднести і деяких представників офіційної педагогічної науки. Це – Ю.К. Бабанський, який розробив теоретичне обґрунтування оптимізації навчально-виховного процесу, це і П.Я. Гальперін зі своєю теорією поетапного формування розумових дій та інші.

Менш популярними серед офіційних кіл радянської педагогічної науки і практики, а також вчителства, були винаходи деяких педагогів-практиків, які стосувались кардинальних змін у всій педагогічній системі, починаючи зі світоглядної, цільової, змістової і технологічної та результативної складових шкільної освіти. До таких відомих новаторських педагогічних систем потрібно віднести систему М.П. Гузика, на той час вчителя хімії Ананьївської середньої школи № 2 Одеської області.

Гузик Микола Петрович (нар. 2.XI.1941 р.) – український педагог-новатор, Заслужений працівник освіти України, створив і є директором авторської експериментальної середньої школи-комплексу № 3 м. Южного Одеської області. Член-кореспондент АПН України (1995 р.), кандидат педагогічних наук (2004 р.).

Авторська школа М.П. Гузика є експериментальною школою Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України. Вона є також центром Одеського обласного інституту удосконалення вчителів з питань організації навчально-виховного процесу за Комбінованою системою, базовим Центром Міжнародного відкритого університету перепідготовки педагогічних кадрів.

В авторській школі М.П. Гузика проводиться науково-дослідна робота з метою створення моделей особистісно орієнтованого навчання, розвитку та виховання учнів.

При школі відкрито ряд експериментальних майданчиків – середні школи №№ 1, 5 м. Енергодара Запорізької області, середня школа №№ 4, 7 м. Іллічівська Одеської області, середня школа № 1 м. Краснодон Луганської області, школа "Радуга" м. Ялта Автономної республіки Крим, Ананьївська школа-ліцей № 2 Одеської області, Ківерецька середня школа № 5 Волинської області. У них відпрацьовуються розроблені в Авторській школі М.П. Гузика моделі організації особистісно орієнтованого навчання.

У 1994 році Авторська школа М.П. Гузика занесена до реєстру ЮНЕСКО як одна з кращих шкіл Європи.

М.П. Гузик досліджує модель школи-комплексу. Захистив кандидатську дисертацію на тему "Комбінована система організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі".

У дисертації розкривається авторська концепція особистісно орієнтованого навчання в загальноосвітній школі, яка отримала назву "Комбінована система організації навчально-виховного процесу". У ній визначено принципи проектування персональної мети навчання учнів з урахуванням їхніх індивідуально-вікових особливостей, описано технологію реалізації цієї мети в умовах класно-урочної системи навчання, науково обґрунтовано підходи до структурування навчального матеріалу, використання адекватних методів і форм навчання, охарактеризовано систему навчальних занять, що забезпечують реалізацію особистісно орієнтованої освіти школярів, вибудовано систему оцінювання навчальних досягнень учнів у розумовому й особистісному розвитку. Основні результати дослідження впроваджено в педагогічну практику ряду шкіл України, Росії та інших країн.

Авторська експериментальна школа-комплекс М.П. Гузика – це середній загальноосвітній заклад, створений відповідно до дидактичної системи її автора в м. Юному Одеської області 1988 р. У ній поєднуються академічна, мистецька, спортивна, трудова, політехнічна та вища (коледж) школи в єдиному шкільному

комплексі з метою забезпечення освітніх потреб і можливостей особистості для досягнення нею більш вагомих кінцевих результатів навчання у порівнянні з вихованцями масової школи.

Назва "Комбінована система організації навчально-виховного процесу", на думку М.П. Гузика, відображає один із загальних підходів, покладених в основу створення авторської системи, який полягає у доцільному використанні (комбінуванні) і трансформації ряду продуктивних психолого-педагогічних ідей, спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованого навчання. Її суть полягає у запровадженні різноманітного навчання на основі вільного вибору учнями для реалізації навчально-виховних програм. Ця система дає змогу учням найповніше засвоїти базові курси й індивідуально розвиватися, виконуючи диференційовані, індивідуальні та персональні навчально-виховні програми.

Таким чином, *Комбінована система організації навчально-виховного процесу* – це оригінальна дидактична система, зорієнтована на індивідуалізацію та персоналізацію освіти учня, в якій гнучко поєднуються та комбінуються зміст, форми та технологічні складові навчання конкретного учня, які оптимально реалізують та розвивають його домінуючі позитивні здібності. Вона дає можливість поєднувати у певному порядку елементи, у даному випадку – пристосувати педагогічний процес до умов навчання конкретної дитини. Це дозволяє шляхом комбінування відповідних педагогічних технологій створити умови для функціонування особистісно орієнтованого навчання [1: 17].

У зв'язку з Комбінованою системою організації навчально-виховного процесу М.П. Гузик використовує такі терміни та поняття:

1. *Поурочні програми індивідуальної навчально-виховної діяльності учня* – це набір завдань, вправ, тестів, інструкцій та ін., за якими здійснюється індивідуалізована навчально-виховна діяльність учня на уроці (занятті).

2. *Індивідуалізація навчання*. В авторському розумінні передбачає таку його реалізацію, коли персоніфікуються тільки процесуальні складові навчання (методи, прийоми, засоби, темп та ін.) без принципової зміни його змісту.

3. *Персоналізація навчання* – організація навчально-виховного процесу за персональними навчальними планами, програмами та іншими складовими відповідної педагогічної технології. Персональне навчання застосовується у тому випадку, коли освітній траєкторії учня потрібно задати принципово інші параметри у порівнянні з тими, які визначені державними стандартами.

4. *Провідна діяльність* М.П. Гузиком пов'язується з найбільш розвиненими здібностями дитини і трактується як така, що дозволяє найбільш яскраво проявити домінуючу позитивну здібність (талант) дитини, завдяки чому вона реалізується як особистість.

5. *Система навчання* – заснований на конкретній педагогічній концепції ієрархічно побудований цілісний, чітко структурований комплекс цільових, стимулювально-мотиваційних, змістових, операційно-діяльнісних, контролюючо-оцінювальних, результативних, рефлексивно-коригуючих та прогностичних компонентів, що забезпечують досягнення поставленої освітньої мети у розвитку особистості.

6. *Технологія навчання* – складова дидактико-методична частина певної системи навчання, що забезпечує кероване функціонування в навчально-виховному процесі прогнозованого цілепокладання, ціледійснення і ціледосягнення за певних педагогічних обставин та ситуативних умов з метою здобуття гарантованого позитивного кінцевого результату [1: 17-18].

Вимога щодо гнучкості Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу, за М.П. Гузиком, стосується змісту, організаційних форм, методів і прийомів навчання та передбачає, що:

- індивідуальний підхід до учнів виявляється у пристосуванні процесу навчання до їхніх індивідуальних особливостей і в одночасному спрямуванні на коригування цих особливостей у найсприятливішому для учня напрямі;
- поступово і динамічно зростає самостійність учня у виборі змісту навчання, постановки навчальних завдань, контрольних і оцінних дій, темпу навчання;
- цілеспрямовано ускладнюється навчальний зміст і процедурні компоненти процесу його засвоєння відповідно до зростаючих пізнавальних можливостей учня;
- організаційні форми дозволяють реалізувати персональний темп навчання;
- різноманітність використовуваних засобів навчання достатня для вибору найбільш ефективних варіативних умов дидактичного процесу.

Згідно з Комбінованою системою організації навчально-виховного процесу зміст навчального предмета поділяється на інформаційні блоки. Вони формуються навколо провідних теорій, які покладено в основу навчального курсу, та включають інформацію трьох типів:

- теоретичне ядро інформації (закони, правила, принципи, формули тощо);
- факти, які ілюструють, підтверджують достовірність теоретичного змісту ядра інформації (факти, які підлягають узагальненню з метою виявлення існуючих закономірностей);
- факти, за допомогою яких можна продемонструвати застосування положень теоретичного ядра інформації у навчальній практиці (навчальна інформація, що демонструє певний зразок застосування законів, принципів, правил).

Засвоєння кожного з названих блоків інформації відбувається поетапно, а саме:

- етап, на якому учень засвоює теоретичне ядро блоку відповідної навчальної інформації (розгляд блоку навчальної теоретико-практичної інформації);
- етап, на якому учень засвоює стандартні практичні уміння та навички у межах змісту даного блоку навчальної інформації (фронтальне опрацювання матеріалу);

- етап, на якому учень засвоює теоретичні й практичні знання, уміння та навички за допомогою індуктивних методів пізнання у межах його індивідуальних можливостей (індивідуальне опрацювання персональної навчально-розвивальної програми, засвоєння та аналіз відповідних наукових фактів);
- етап, на якому учень засвоює теоретичні й практичні знання, уміння та навички за допомогою дедуктивної пізнавальної діяльності у межах його індивідуальних можливостей (індивідуальне опрацювання персональної навчально-розвивальної програми на рівні внутрішньооб'єктного узагальнення та систематизації навчальної інформації);
- етап, на якому учень засвоює теоретичні й практичні знання, уміння та навички в межах його індивідуальних можливостей за допомогою поєднання індуктивної та дедуктивної пізнавальної діяльності (індивідуальне опрацювання персональної навчально-розвивальної програми на рівні міжпредметного узагальнення та систематизації навчальної інформації);
- етап, на якому вчитель перевіряє відповідність результатів навчання вимогам державних освітніх стандартів (тематичний залік відповідності державним стандартам);
- етап, на якому перевіряються персональні навчальні досягнення учня, що включають інформаційний, діяльнісний, інтелектуальний та виховний компоненти (тематичний залік навчальних досягнень учня) [2: 10-11].

Як зазначає М.П. Гузик, у процесі уроку, заняття кожен учень проходить усі сім етапів опрацювання навчальної інформації, витрачаючи на кожен із них стільки часу, скільки йому реально потрібно для повного й успішного досягнення передбачених кінцевих результатів навчання. Індивідуалізація навчання досягається завдяки персональним і диференційованим навчальним програмам. Диференційовані програми (А, В, С, D) відрізняються ступенем узагальнення знань і відповідним до нього рівнем мисленнєвої діяльності, що виявляється у кінцевому результаті згідно з вимогами програми.

В авторському визначенні М.П. Гузика метою навчання учнів за програмою "D" (найбільш елементарною) є досягнення ними перехідного рівня між допонятійними та понятійними знаннями. До цієї програми включаються також тренувальні завдання та вправи, у процесі виконання яких учень засвоює необхідні мнемонічні прийоми та методи запам'ятовування інформації. Залежно від рівня самостійності у виконанні програми, характеристики кінцевого результату навчання й мислення учитель оцінює досягнення учня першими трьома балами дванадцятибальної системи оцінювання.

Змістом програми "C" передбачено засвоєння наукових знань, термінів, а також пов'язаної з ним фактичної інформації; завдання та вправи забезпечують послідовне засвоєння академічної інформації даного рівня, а також формування прийомів розумових дій (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, класифікація). В залежності від якості виконання програми, рівня оволодіння понятійною інформацією і відповідними практичними вміннями та навичками (репродуктивний, частково творчий, творчий) робота учня оцінюється балами другої тріади дванадцятибальної шкали – 4, 5, 6.

Програма "B" має своєю метою творче перетворення системи уявлень про ті класи теоретичної і практичної інформації, якими раніше оволодів учень, засвоєння на їх основі нових систем знань, умінь і навичок. Зміст програми формується за лінійним принципом, що відбиває структуру того посібника, за яким навчається учень. Спочатку передбачається читання тексту відповідного параграфа, виокремлення його смислових частин. Далі програма доповнюється завданнями та вправами, виконання яких вимагає розширення та поглиблення тієї інформації, що міститься в тексті даного параграфа відповідно до певних класів знань, умінь та навичок. Завершується перший змістовий блок програми завданнями та вправами тренувально-практичного характеру й охоплює стандартні вимоги до практичних знань, умінь та навичок у межах окремих класів академічної інформації.

Другий блок завдань та вправ програми "B" зосереджує роботу учня на пошуку змістових та логічних зв'язків між класами інформації, засвоєними у процесі реалізації першого блоку даної програми; на синтезі учнем нових класифікацій за відповідними критеріями; на узагальненні інформації, що міститься в даному її класі. Якісне виконання завдань другого блоку засвідчує, що всю потрібну інформацію в межах класів знань, практичних умінь та навичок учень свідомо засвоїв і навчився творчо застосовувати ті конкретні прийоми розумових дій, які були передбачені даною програмою. Такий кінцевий продукт навчання й мислення оцінюється у 8 балів.

Творче перетворення системи уявлень про ті класи теоретичної і практичної інформації, які вже засвоїв учень, створення на їх основі нових систем знань, умінь та навичок в залежності від умов їх застосування в навчально-виховній практиці завершує роботу учня в межах програми "B". Якісне виконання цієї частини програми свідчить про те, що учень досяг максимально можливого рівня оволодінням окремими класами інформації, і його робота заслуговує оцінки у 9 балів.

Кінцевою метою навчальної діяльності за програмою "A" є різні види трансформаційних систем знань, умінь та навичок, які упорядковані за імпліцитним критерієм. Програма включає завдання і вправи, що передбачають організацію класів інформації, засвоєних учнем за програмою "B", у відповідній системі, а також їх перетворення під час розв'язання навчальних проблем. У процесі роботи над виконанням даної програми поетапно синтезуються три нові кінцеві продукти мислення та організації знань, умінь і навичок учнів, а саме:

- 1) формується впорядкована система репродуктивних знань, умінь і навичок у межах тієї навчальної теми, яка вивчається, що заслуговує оцінки у 10 балів;
- 2) завдяки трансформуванню базової системи інформації синтезуються інші системи та надсистеми теоретичних та практичних знань, умінь та навичок. У процесі цієї роботи учні навчаються застосовувати трансформаційні технології. Такий рівень засвоєння матеріалу підлягає оцінці в 11 балів;

3) після завершення процесу синтезу систем академічної інформації та мисленнєвих дій створюються умови для імплікаційних узагальнень знань, умінь та навичок. Кінцевим продуктом навчальної діяльності учня є різні види трансформаційних систем знань, умінь та навичок, які упорядковані за імплікаційним критерієм. Це найрізноманітніші умовиводи типу: "що відбудеться, якщо ...?". Цей рівень навчальних досягнень відповідає найвищій оцінці – 12 балам [2: 11-13].

Завдяки раціональному поєднанню репродуктивного та інноваційного навчання Комбінована система створює умови для гармонійного розвитку учня. Включення в навчальний процес диференційованих програм дає можливість варіювати колективні форми роботи з індивідуальними. Тому учень у притаманному йому темпі успішно засвоює навчальний матеріал, використовуючи весь арсенал своїх більш розвинених здібностей. Це забезпечує умови для оволодіння кожним учнем знаннями, вміннями та навичками на тому рівні, що відповідає оптимальній реалізації його інтелектуальних можливостей і сприяє досягненню результатів, які відповідають або перевищують вимоги державних програм.

За Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу оцінюванню підлягають результати засвоєння знань, розвитку мислення та становлення особистісних якостей. Критеріями оцінювання в предметній галузі є точність та повнота знань, їх узагальненість і системність, якість навичок. Критеріями оцінювання особистісних характеристик виступають рівні розвитку пізнавального інтересу, рефлексії, самоорганізації; у сфері співробітництва – уміння будувати ділове спілкування. Відповідно до предмета оцінювання використовуються різні форми й типи залікових завдань: письмові й усні, репродуктивні й творчі, академічні та ігрові форми. В ієрархії функцій оцінювання головна роль відводиться функціям діагностики, прогнозування й моделювання [2: 14]. Оцінюванню підлягають не тільки знання, уміння й навички, а й досягнення, що стосуються мотиваційної сфери й розвитку самосвідомості.

Базовими ознаками Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу М.П. Гузика є суб'єктність учня, суб'єкт-суб'єктна взаємодія дитини і дорослого, самоосвіта й саморозвиток особистості в умовах культурної й духовної насиченості змісту навчання і взаємодії учня з іншими людьми у навчальному процесі та шкільному середовищі в цілому.

Комбінована система організації навчально-виховного процесу М.П. Гузика підпорядкована своєчасному виявленню та динамічному розвитку природного таланту дитини засобами навчального предмета.

Президент Академії педагогічних наук України В.Г. Кремень вважає, що перед школою, а, отже, і перед учителем постає завдання навчити учня самостійно оволодівати новими знаннями та інформацією, виробити потребу в навчанні упродовж життя. Василь Григорович особливо актуалізує не лише з огляду інтересів окремої людини, а й суспільства в цілому завдання – максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей. Учений підкреслює, що вчитель не повинен бути "над учнем", жорстко регламентувати й одноосібно визначати його розвиток і пізнання, а має стати "поруч з ним", допомагаючи кожній дитині сконструювати і реалізувати оптимальний шлях пізнання і розвитку на основі індивідуальної сутності. Педагог має бути партнером учня в навчанні й розвитку [5]. В Авторській школі М.П. Гузика ці ідеї знайшли глибинне теоретичне осмислення і конкретну практичну реалізацію завдяки застосуванню Комбінованої системи організації навчально-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гузик М.П. Комбінована система організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. – К., 2004. – 230 с.
2. Гузик М.П. Комбінована система організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Ін-т пед. АПН України. – К., 2004. – 22 с.
3. Баханов К. Педагогічні інновації: навчання історії за комбінованою системою М. Гузика // Історія в шк. України. – 2000. – № 2. – С. 25-31.
4. Гузик Н.В. Комбінована система М.П. Гузика в контексті навчання дітей історії: Загально-дидактичний і методичний аспекти. – К.: Плеяди, 2005. – 149 с.
5. Кремень В. Педагогічна освіта в сучасному суспільстві // Пед. газ. – 2007. – 11 травня.
6. Онищук Л. Школа М.П. Гузика – скарбниця творчої педагогіки // Наука і освіта. – 2001. – № 5. – С. 77-79.

Матеріал надійшов до редакції 08.10.2007 р.

Антонец М.Я. Комбинированная система организации учебно-воспитательного процесса в Авторской школе Н.П. Гузика.

В статье рассматривается авторская система Н.П. Гузика личностно ориентированного обучения в общеобразовательной школе под названием "Комбинированная система организации учебно-воспитательного процесса". Раскрыто ее целостность и гибкость, структурно-содержательные, технологические характеристики, практика оценивания учебных достижений учащихся

Antonets M.Ya. The Combined System of the Educational Process Organization in the Author School of M.P. Guzik.

In the article the author's N.P. Guzik`s system of the personality focused training in a comprehensive school under the name "The Mixed system of education process management" is described. Its integrity, flexibility, structural-substantial, technical characteristics and pupils' educational achievements evaluation practice are demonstrated.